

SVENSKA FOLKETS UPPFATTNINGAR OM INTOLERANS OCH ANNAN UTSATTHET

JACOB SEVERIN OCH MARIE DEMKER

Den 23 september 2013 rapporterade Dagens Nyheter om att svensk polis upprättat ett olagligt register över romer.¹ Detta aktualiserade ännu en gång frågan om rasism och diskriminering gentemot den romska minoriteten i Sverige.² Den 15 december samma år kunde vi i tidningar, radio och TV ta del av upploppet i Kärrtorp. Händelsen var ett resultat av att nazister angripit en manifestation mot rasism och nazism.³ Tidigare under hösten, närmare bestämt i augusti, gick det att läsa om en kvinna i Haninge som för andra gången på kort tid blivit attackerad och misshandlad eftersom hon bar slöja.⁴ Vi vet att Sverige sedan två decennier tillbaka blivit allt mer tolerant i frågor som rör invandring (Demker, 2014; Sandberg & Demker 2013; Demker, 2012). Samtidigt vittnar de tre ovanstående händelserna (och fler därtill) om att fördomar och intolerans fortfarande existerar i samhället.

Intolerans kan uttryckas på olika vis, ibland konkret och ibland mer subtilt. Människors perception av intolerans befinner sig därför i både mittfåran och marginalen. Vi ska i detta kapitel titta närmare på svenska folkets uppfattning när det gäller förekomsten av intolerans och utsatthet i samhället. Analysen bygger på frågor som inte studerats i de här sammanhangen tidigare.

Fördomarnas funktion

När negativa attityder mobiliseras mot en specifik samhällsgrupp benämner vi det till exempel för antisemitism, antiziganism, islamofobi, homo- och transfobi etcetera. Sådan grupp-specifik intolerans är bland annat underbyggd av fördomar (Bevelander, Hjerm, & Kiiskinen, 2013). Men varför hyser människor fördomar? Inom socialpsykologisk och psykologisk forskning förklaras bland annat förekomsten av fördomar med att de fyller olika funktioner för oss. Fördomar är *funktionella* (Katz, 1960). Generellt hjälper fördomar oss att skapa en bild av hur världen ser ut och vägleder oss till behovstillfredsställelse. En ytterligare funktion är att fördomar skapar ett skydd mot kritik och stärker självkänslan (Löwander, 2010).

Fördomar är ett uttryck för stereotypa generaliseringar. Ofta är de ett resultat av att vi kategoriserar människor i ett ”vi” och ett ”dom” (Marcus-Newhall, Palucki Blake, & Baumann, 2002). Genom att dela in individer i grupper reduceras komplexiteten i den sociala världen. Fördomar underlättar helt enkelt bearbetningen

av information och hjälper oss när vi ska fatta beslut (Fiske S & Taylor, 1991; Hamilton & Tolier, 1986; Rydgren, 2004).

Fördomar har (1) en emotionell beståndsdel och (2) en kognitiv beståndsdel, som består i generaliserade uppfattningar. Den kognitiva funktionen går ut på att sortera intryck och reducera överflödigt information. Problemen uppstår när fördomar som bygger på motvilja eller antipati övergår i konkreta handlingar.

Många forskare är eniga kring att en individs livssituation är en avgörande faktor när det gäller varför fördomar existerar (van der Akker, van der Ploeg, & Rozemarijn Scheepers, 2012; Crisp & Turner, 2010). Vissa teorier knyter an till vikten av socialisation och fokuserar på hur attityder och värderingar formas i en människas ungdom, till exempel när denne utbyter erfarenheter med den vuxna generationen eller det övriga samhället. Det är i mötet med så kallade *socialisationsagenter* (skolan, föreningar, familjen etcetera) som individer introduceras för olika normer och förhållningssätt. I dessa möten kan fördomar såväl uppstå som reduceras.

Intolerans – verkligt eller överkligt?

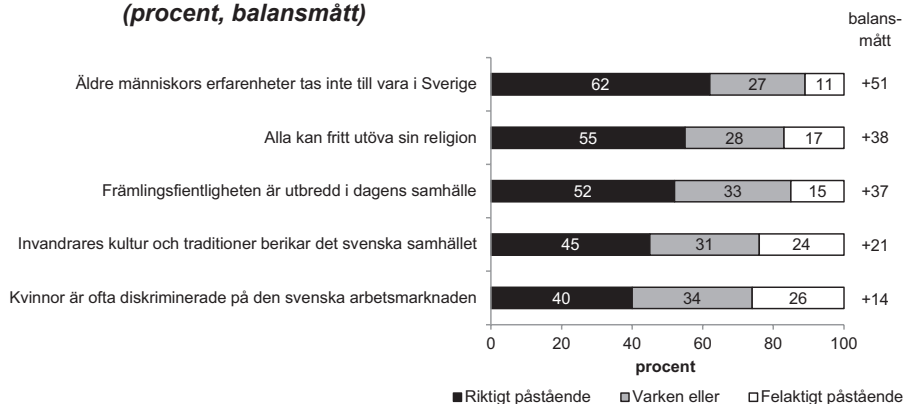
Samhället är överens om att intolerans i form av till exempel rasism inte är förenligt med den demokratiska normen. Samtidigt kan uppfattningen om intoleransens förekomst variera mellan människor. Vi vet att åsiktsformering skiljer sig mellan människor beroende på olika faktorer (Severin, 2012). Forskning visar även att individer uppfattar förekomsten av rasism och intolerans olika. Essed (1991) menar till exempel att människor som systematiskt utsätts för rasism, har en annorlunda uppfattning om intoleransens utbredning, än de personer som sällan eller aldrig utsätts för rasism. Feagin och Sikes (1994) argumenterar för att majoritetsbefolkningen i samhället uppfattar rasism som mindre förekommande jämfört med vad olika minoritetsgrupper gör. Uppfattningar om rasism och annan intolerans påverkar även hur vi ser på olika samhällsinstitutioner. Det finns exempelvis belegg för att uppfattningen om rasism i sjukvården har en stark självständig effekt på förtroendet för en given vårdinstitution (Adegbembo, Tomar, & Logan, 2006).

Vi frågade svenska folket hur väl ett antal olika påståenden stämmer för Sverige (se figur 1). De olika påståendena är inte indikatorer på intolerans, utan kretsar snarare kring uppfattningen om olika företeasers vara eller icke vara. Frågorna om verkligheten blir en sorts utvärdering av svenska folkets uppfattning om sakernas tillstånd på områden som på ett eller annat sätt relaterar till intolerans.

En majoritet av befolkningen uppfattar respektive påstående som övervägande riktigt. Den högsta andelen återfinns för påståendet *att äldre människors erfarenheter inte tas till vara i Sverige* (62 procent svar mellan 7-10 på skalan). Lägst andel som svarar att påståendet är riktigt uppmäts för att *kvinnor är ofta diskriminerade på den svenska arbetsmarknaden* (40 procent). Enligt vår operationalisering anser 52 procent att påståendet *främlingsfientligheten är utbredd i dagens samhälle* är riktigt.

Samtidigt uppfattar 15 procent påståendet som felaktigt (balansmått +37). Svaren kan tolkas som att en majoritet av svenska folket anser att främlingsfientligheten i Sverige är utbredd.

Figur 1 Svenska folkets uppfattning om fem påståenden om intolerans (procent, balansmått)

Kommentar: Frågan lyder: "Hur väl anser du att följande påståenden stämmer för Sverige?". Frågan har besvarats på en elvgradig skala från 0 (helt felaktigt påstående) till 10 (helt riktigt påstående). Med "riktigt påstående" menas värdena 7-10, med "varken eller" värdena 4-6, och med "felaktigt påstående" värdena 0-3. Balansmåttan anger relationen mellan andelen som svarat att påståendet är riktigt och andelen som svarat att påståendet är felaktigt. Balansmättet kan variera mellan +100 (helt riktigt) och -100 (helt felaktigt). Antalet svarande varierar mellan 1546-1551 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

När det gäller synen att *invandrares kultur och traditioner berikar det svenska samhället* svarar 45 procent att påståendet är riktigt. Totalt anser en minoritet (24 procent) att påståendet är felaktigt. Sist men inte minst svarar 55 procent att påståendet *alla kan fritt utöva sin religion* är riktigt. Detta medan 17 procent svarar att det är felaktigt (balansmått +38).

Innan vi går vidare med att analysera opinionen i olika grupper ska vi belysa hur de fem påståendena förhåller sig till varandra. I tabell 2 presenteras en korrelationsanalys mellan de fem verklighetsuppfattningarna. Vi undersöker samvariationen mellan respektive påstående för att närmare se mönstret hur svenska folket svarar på de olika frågorna.

Av de samband som är signifikanta är samtliga positiva, vilket betyder att ju mer riktigt det ena påståendet bedöms, desto mer riktigt bedöms även det ena eller andra. De två starkaste sambanden uppmäts mellan påståendena om *diskriminering av kvinnor och äldres erfarenheter* (+.36) respektive *utbredd främlingsfientlighet* och

invandrades kultur och traditioner (+.36). Sambanden indikerar bland annat att individer som anser att främlingsfientligheten är utbredd även anser att invandrades kultur och traditioner berikar samhället. Detta samband är intressant eftersom det pekar på att människor som anser att främlingsfientlighet är ett problem, även hyser en positiv attityd till mötet med nya kulturer och traditioner. Påståendet att alla fritt kan utöva sin religion korrelerar enbart signifikant med påståendet om invandrades kultur och traditioner (+.11).

Tabell 1 Korrelationsanalys mellan de fem verklighetsuppfattningarna (Pearson's r)

	Kvinnor är ofta diskriminerade på den svenska arbetsmarknaden	Äldre människors erfarenheter tas inte till vara i Sverige	Invandrades kultur och traditioner berikar det svenska samhället	Alla kan fritt utöva sin religion	Främlingsfientligheten är utbredd i dagens samhälle
Kvinnor är ofta diskriminerade på den svenska arbetsmarknaden	1.00	-	-	-	-
Äldre människors erfarenheter tas inte till vara i Sverige	+.36*** (0.000)	1.00	-	-	-
Invandrades kultur och traditioner berikar det svenska samhället	+.24*** (0.000)	+.07** (0.006)	1.00	-	-
Alla kan fritt utöva sin religion	-.01 (0.681)	+.02 (0.503)	+.11*** (0.000)	1.00	-
Främlingsfientligheten är utbredd i dagens samhälle	+.27*** (0.000)	+.14*** (0.000)	+.36*** (0.000)	+.08** (0.001)	1.00

Kommentar: Frågan lyder: "Hur väl anser du att följande påståenden stämmer för Sverige?". Frågan har besvarats på en elvgradig skala från 0 (helt felaktigt påstående) till 10 (helt riktigt påstående). En positiv korrelation (+) betyder ju mer riktigt ett påstående bedöms, desto mer riktigt bedöms även ett annat påstående. Värdet kan variera mellan -1 (starkt negativt samband) och +1 (starkt positivt samband). Signifikansnivåer: * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Verklighetsuppfattningar i olika grupper

Nästa steg är att bryta ner analysen i mindre grupper. Det finns studier som pekar på att individfaktorer som kön och ålder samvarierar med intolerans. Kvinnor är

exempelvis mindre intoleranta än män och yngre har ofta mindre fördomar än äldre (Löwander, 2010). I studier som analyserar intolerans återfinns alltid stora effekter som kan kopplas till individers utbildningsnivå och politiska tillhörighet. Utbildning har till exempel ett negativt samband med intolerans, det vill säga ju mer utbildad, desto mindre intolerant (Bevelander & Otterbeck, 2006; Strabac, Listhaug, & Jakobsen, 2011). Verklighetsuppfattningar hänger även generellt ihop med individers politiska intresse eller medvetenhet (Zaller, 1992). Därtill är socialisationsfaktorer som boendeort och andra hemförhållanden viktiga (van der Akker, van der Ploeg, & Rozemarijn Scheepers, 2012). Nedbrytningen görs därför utefter kön, ålder, utbildningsnivå, placering på vänster-höger-skalan och politiskt intresse samt för boendeort och subjektiv familjeklass. I tabell 3 redovisas andelen som svarat att respektive påstående är *riktigt*, *felaktigt* samt *varken eller*.

Det visar sig att kvinnor genomgående svarar mer "tolerant" än män. Detta är ett generellt mönster som ligger i linje med annan forskning. Exempelvis är kvinnor genomgående mer positiva till såväl olika minoritetsgrupper (se Strabac & Listhaug, 2008) som till olika religioner (se Weibull, 2012). Den största skillnaden mellan kvinnor och män i vår undersökning återfinns för påståendet om kvinnors diskriminering (17 procentenheter). Därefter kommer påståendet om invandrades kultur och traditioner (13 procentenheter). Andelen kvinnor som svarat riktigt påståendet om att invandrarnas kultur berikar samhället uppgår till 51 procent, medan motsvarande andel bland männen är 38 procent. Här kan vi tala om en relativt stor könsskillnad.

En nedbrytning på ålder ger varierande resultat. Det är en större andel i åldern 16-29 år som anser att invandrarnas kultur och traditioner berikar det svenska samhället (49 procent), jämfört med åldersgruppen 65-85 år (38 procent). En majoritet i de tre yngsta ålderskategorierna anser att främlingsfientligheten är utbredd i Sverige. Detta medan andelen som svarat att påståendet är riktigt i gruppen 65-85 år är 48 procent.

Andelen lågutbildade som svarat att invandrades kultur och traditioner berikar samhället är ett riktigt påstående uppgår till 25 procent. Detta jämfört med andelen högutbildade där andelen som svarat att påståendet är riktigt uppgår till hela 63 procent. Vi kan därmed tala om relativt stora skillnader när utbildningsnivå studeras.

En analys av placering på vänster-höger-skalan visar att personer som placerar sig till vänster svarar att respektive påstående är riktigt i högre utsträckning än personer som placerar sig till höger.

Analysen visar att andelen som svarat att respektive påstående är riktigt är störst inom den politiskt intresserade gruppen. Störst skillnad mellan politiskt intresserade och ointresserade uppmäts för påståendet om invandrades kultur och traditioner. Femtiosju procent av dem som är mycket intresserade av politik anser att invandrades kultur berikar samhället. Motsvarande andel bland dem som inte alls är intresserade av politik uppgår till 29 procent. Det är även 57 procent av de som

är mycket intresserade av politik som svarat att påståendet om främlingsfientlighet är riktigt. Detta medan endast 37 procent av de som inte alls är intresserade av politik svarat att samma påstående är riktigt.

De respondenter som bor i Sveriges tre största städer instämmer med påståendet att invandrarnas kultur och traditioner berikar samhället, i större utsträckning än personer som bor på landsbygden (56 procent vis-à-vis 37 procent). Av de som bor på landsbygden svarar 50 procent att främlingsfientligheten är utbredd i samhället. Motsvarande andel för personer som bor i Stockholm, Göteborg och Malmö uppgår till 55 procent.

Vid en nedbrytning på subjektiv familjeklass ser vi att personer som bor i tjänstemannahem respektive högre tjänstemannahem anger att respektive påstående är riktiga i större utsträckning än övriga familjeklasser. Till exempel svarar 60 procent av de som lever i ett högre tjänstemannahem att invandrarnas kultur berikar samhället är ett riktigt påstående. Motsvarande andel för personer tillhörande ett arbetarhem är 35 procent.

Vi kan utifrån tabell 2 konstatera att skillnaderna är relativt stora beroende på vilka grupper vi studerar. Samtliga analysvariabler visade sig användbara i analysen. Kön var tillsammans med politiskt intresse de faktorer som visade störst skillnader mellan grupper. De största skiljelinjerna återfinns för påståendena om att främlingsfientligheten är utbredd i dagens samhälle respektive att invandrarnas kultur berikar det svenska samhället. Det var även dessa påståenden som visade sig samvariera i störst utsträckning med varandra (se tabell 1).

Svenska folkets uppfattning om utsatta grupper i samhället

Analysen har såhär långt berört verklighetsuppfattningar om ett antal olika gruppers situation i samhället. För att inte påverka svarspersonerna i deras verklighetsuppfattning valde vi även att utforma en helt öppen fråga där vi inte explicit namngav olika grupper. Vi formulerade istället en fråga där respondenterna fick ta ställning till om de anser att det finns några grupper i samhället som ofta utsätts för våld, hot eller trakasserier (se tabell 3). Frågan avser att mäta medvetenheten kring grupp-specifik utsatthet som bygger på intolerans. Nedbrytningen av grupper görs på samma teoretiska grund som i tabell 2.

Totalt svarar 52 procent av kvinnorna ”ja” på frågan, medan motsvarande andel bland männen uppgår till 45 procent. Återigen finns det en tydlig skillnad mellan åldersgrupperna. Andelen i åldersgruppen 16-29 år som svarat att det existerar utsatta grupper uppgår till 53 procent. För åldersgruppen 65-85 år är motsvarande andel 44 procent.

Tabell 2 Fem påståenden på temat intolerans och utsatthet i dagens Sverige (procent)

	Äldre människors erfarenheter tas inte till vara i Sverige		Alla kan fritt utöva sin religion		Främlingsfientligheten är utbredd i dagens samhälle		Invandrarers kultur och traditioner berikar det svenska samhället		Kvinnor är ofta diskriminerade på den svenska arbetsmarknaden			
	felaktigt 0-3 (n=251)	riktigt 4-6 7-10 (n=1135)	felaktigt 0-3 4-6 7-10 (n=344)	riktigt 4-6 7-10 (n=978)	felaktigt 0-3 4-6 7-10 (n=318)	riktigt 4-6 7-10 (n=954)	felaktigt 0-3 4-6 7-10 (n=490)	riktigt 4-6 7-10 (n=819)	felaktigt 0-3 4-6 7-10 (n=514)	riktigt 4-6 7-10 (n=781)		
Samtliga	11	27	17	28	55	33	24	31	24	26	34	40
Kön												
kvinnor	10	25	18	31	51	33	19	30	19	19	34	47
män	13	28	16	24	60	34	30	32	34	34	36	31
Alder												
16-29 år	23	34	19	30	51	32	26	25	29	29	31	40
30-49 år	13	33	16	28	56	36	20	31	20	30	33	37
50-64 år	9	21	16	28	56	33	30	31	43	26	35	39
65-85 år	6	20	17	27	56	35	48	27	36	21	36	43
Utbildning												
låg utbildning	8	24	20	31	49	32	49	41	35	26	35	39
medellag utbildning	13	27	19	28	54	33	50	31	34	28	38	34
medelhög utbildning	12	27	17	28	55	35	55	16	34	49	30	37
hög utbildning	11	26	14	27	59	34	53	14	24	63	22	30
Vänster-höger												
klart till vänster	8	27	19	30	51	7	20	73	12	25	17	27
något till vänster	13	25	17	29	54	10	33	58	17	28	55	22
varken till vänster eller till höger	13	27	18	30	52	15	35	50	31	34	27	33
något till höger	11	26	14	28	58	20	38	42	24	35	41	30
klart till höger	12	27	17	20	63	20	34	46	38	28	33	36
Politiskt intresse												
inte alls intresserad	18	30	24	36	40	21	43	37	34	37	29	34
inte särskilt intresserad	12	28	19	31	50	14	34	52	22	37	36	25
ganska intresserad	10	26	15	26	59	13	34	53	22	28	50	27
mycket intresserad	10	20	16	23	62	20	24	57	20	23	57	26
Boendeort												
ren landsbygd	13	24	22	31	48	17	34	50	26	37	37	40
mindre tätort	10	25	17	32	51	16	32	52	29	35	37	23
stad eller större tätort	11	28	16	27	56	13	35	51	25	30	46	28
Stockholm, Göteborg eller Malmö	14	25	14	24	61	16	29	55	18	26	56	29
Familjeklass												
arbetarhem	11	28	20	34	47	14	33	53	30	36	35	24
jordbrukarhem	18	21	19	29	52	22	31	47	27	30	42	38
lägre tjänstemannahem	11	26	15	25	60	14	35	52	20	29	51	26
högre tjänstemannahem	14	23	11	24	66	16	30	54	16	24	60	29
företagarhem	7	26	22	25	53	20	35	45	26	31	43	32

Kommentar: Frågan lyder: "Hur väl anser du att följande påståenden stämmer för Sverige?". Frågan har besvarats på en elvgradig skala från 0 (helt felaktigt påstående) till 10 (helt riktigt påstående). Med "riktigt påstående" menas värdena 7-10, med "varken eller" värdena 4-6, och med "felaktigt påstående" värdena 0-3. **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Tabell 3 Svenska folkets svar på frågan om det finns några grupper i samhället som ofta utsätts för våld, hot eller trakasserier (procent)

	Ja	Nej	Ingen uppfattning	Summa	n
Samtliga	49	11	40	100	1557
Kön					
kvinnor	52	8	40	100	822
män	45	15	40	100	735
Ålder					
16-29 år	53	14	33	100	236
30-49 år	53	10	37	100	480
50-64 år	47	11	42	100	413
65-85 år	44	10	46	100	428
Utbildning					
låg utbildning	29	14	57	100	236
medellåg utbildning	46	11	43	100	220
medelhög utbildning	54	13	33	100	341
hög utbildning	60	8	32	100	440
Vänster-höger-placering					
klart till vänster	67	4	29	100	179
något till vänster	55	9	36	100	356
varken till vänster eller till höger	40	10	50	100	438
något till höger	49	13	38	100	387
klart till höger	45	19	36	100	162
Politiskt intresse					
inte alls intresserad	28	17	55	100	121
inte särskilt intresserad	39	10	51	100	526
ganska intresserad	54	10	36	100	683
mycket intresserad	71	12	17	100	204
Boende					
ren landsbygd	36	12	52	100	208
mindre tätort	47	12	41	100	298
stad eller större tätort	49	11	40	100	753
Stockholm, Göteborg eller Malmö	61	10	29	100	268
Familjeklass					
arbetarhem	43	12	45	100	583
jordbrukarhem	29	11	60	100	35
lägre tjänstemannahem	54	9	37	100	561
högre tjänstemannahem	60	11	29	100	161
företagarhem	56	12	32	100	115

Kommentar: Frågan lyder: "Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som ofta utsätts för våld, hot eller trakasserier?"

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Vårt att notera är även skillnaden mellan vänster-höger. Sextiosju procent av dem som står klart till vänster har svarat ”ja” på frågan. För kategorin klart till höger är andelen lägre (45 procent). Lägst är dock andelen för de personer som placerar sig i mitten, 40 procent. Den största skillnaden återfinns mellan gruppen som svarat att de inte alls är intresserade av politik (28 procent) och de som är mycket intresserade av politik (71 procent). Svarsmönstret att politiskt medvetna har enklare att formera en åsikt kan bland annat kopplas till att dessa personer är mer kognitivt rustade i specifika enkätsituationer (Zaller, 1992).

Nästa steg i analysen är att undersöka *vilken* eller *vilka grupper* svenska folket anser vara mest utsatta för våld, hot eller trakasserier. Vi lät nämligen ställa en öppen följdfråga till de personer som svarade ”ja” på frågan att det existerar utsatta grupper i det svenska samhället. De fem mest nämnda grupperna presenteras i tabell 4.⁶

Svaren i tabell 4 kan inte ses som en fullständig karta över svenska folkets uppfattning om vilka grupper som är mest utsatta i samhället. Däremot kan resultaten ses som ett mönster över de grupper som befinner sig överst i svenska folkets medvetande när frågan kommer på tal. Den grupp som enligt respondenterna i störst utsträckning utsätts för våld, hot eller trakasserier är invandrare (20 procent). Därefter nämns följande fyra grupper: HBT-personer (10 procent), kvinnor (9 procent), romer (9 procent) respektive barn och ungdomar (5 procent).¹ Detta innebär även att det är en lägre andel som till exempel nämner muslimer eller judar som utsatta för våld, hot eller trakasserier.

Könsmönstret som har observeras i analyserna tidigare återkommer. Andelen kvinnor som nämner de olika grupperna är konsekvent större än män. Ungdomar nämner invandrare som utsatt grupp i större utsträckning än äldre. Däremot är andelen som nämner romer större i ålderskategorin 65-85 år jämfört med ålderskategorin 15-29 år (13 procent vis-à-vis 8 procent). Den grupp som nämner barn och ungdomar som utsatta är inte ungdomarna själva, utan istället ålderskategorin 30-49 år, det vill säga den grupp som kan antagas vara föräldrar eller själva umgås med personer som är föräldrar till barn och ungdomar.

Det är en högre andel bland de som placerar sig längst till vänster som nämner respektive grupp som utsatt jämfört med personer som placerar sig till höger. Liksom tidigare verkar politiskt intresse vara en faktor av betydelse. Tjugotre procent av de som är mycket intresserade av politik anser att invandrare är en utsatt grupp. Denna andel uppgår till 10 procent för de politiskt ointresserade. Detta mönster gäller för samtliga utsatta grupper. Vi kan även notera stora skillnader utifrån respondenternas boendeort. Som exempel nämner 29 procent av de boende i Stockholm, Göteborg och Malmö att invandrare är en utsatt grupp. Motsvarande andelar för övriga geografiska områdesbeskrivningar varierar mellan 12-20 procent.

Nästa steg i analysen är att undersöka om de observerade skillnaderna står sig under kontroll för andra faktorer. Det kan till exempel tänkas att personer som är politiskt intresserade även är högt utbildade. Vi ska med andra ord undersöka om effekten för en variabel är bestående även när de övriga tas i beaktning.

Tabell 4 De fem grupper som oftast nämns av svenska folket som utsatta för våld hot och trakasserier (procent)

Antal som nämnt gruppen	Invandrare (n=304)	HBT- personer (n=158)	Kvinnor (n=139)	Romer ⁵ (n=138)	Barn och ungdomar (n=78)
Samtliga	20	10	9	9	5
Kön					
kvinnor	23	12	10	10	5
män	16	8	7	8	4
Ålder					
15-29 år	24	11	11	8	2
30-49 år	23	15	11	8	7
50-64 år	17	8	10	6	5
65-85 år	16	5	4	13	3
Utbildning					
låg utbildning	13	4	3	8	1
medellåg utbildning	19	8	6	8	5
medelhög utbildning	20	13	11	9	5
hög utbildning	25	14	14	10	6
Vänster-höger					
klart till vänster	36	18	20	16	3
något till vänster	26	16	10	10	4
varken till vänster eller till höger	13	6	5	5	5
något till höger	17	8	7	11	6
klart till höger	15	6	10	5	4
Politiskt intresse					
inte alls intresserad	10	4	7	2	4
inte särskilt intresserad	16	7	5	7	4
ganska intresserad	23	11	12	10	5
mycket intresserad	23	18	11	14	4
Boendeort					
ren landsbygd	12	6	4	4	4
mindre tätort	20	10	9	7	5
stad eller större tätort	18	9	8	10	5
Stockholm, Göteborg eller Malmö	29	18	15	12	5
Familjeklass					
arbetarhem	17	8	7	7	5
jordbrukarhem	11	0	6	0	3
lägre tjänstemannahem	21	14	9	12	4
högre tjänstemannahem	24	14	16	9	6
företagarhem	25	8	10	8	3

Kommentar: Frågan lyder: "Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som ofta utsätts för våld, hot eller trakasserier? De som svarade "ja" på frågan ombads även nämna vilken/vilka grupper. Grupperna kodades manuellt utefter ett på förhand bestämt kodschema. Gruppen "HBT-personer" består av de som nämnt gruppen som helhet eller de som nämnt antingen homosexuella, bisexuella eller transpersoner. Gruppen "invandrare" består enbart av de som återgett denna grupp. Andra grupper såsom "muslimer", "afrosvenskar" och så vidare har konsekvent kodats till egna grupper. Gruppen romer består av de som angett "romer", "zigenare" eller "resande" som en utsatt grupp. Samtliga svarande ingår i svarsbasen (totalt 1557 respondenter). En detaljerad beskrivning av kodschemat ges vid önskemål (mailadress: jacob.severin@levandehistoria.se). **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 2013.

Tabell 5 Multivariata logistiska regressionsanalyser med omnämndandet av utsatta grupper som beroende variabel (predicerade sannolikheter)

	Nämnt någon utsatt grupp	Invandrare	HBT-personer	Kvinnor	Romer	Barn och ungdomar
man (ref.)	-	-	-	-	-	-
kvinnor	+0.09***	+0.08***	+0.02*	+0.02*	+0.02*	+0.02*
16-29 år (ref.)	-	-	-	-	-	-
30-49 år	-0.02	-0.01	+0.03	-0.01	+0.01	+0.09***
50-64 år	-0.05	-0.07**	-0.02	-0.01	-0.02	+0.07**
65-85 år	-0.09*	-0.08**	-0.05**	-0.06***	+0.05**	+0.04
låg utbildning (ref.)	-	-	-	-	-	-
medellåg utbildning	+0.17***	+0.03	+0.02	+0.04	+0.02	+0.08**
medelhög utbildning	+0.21***	+0.01	+0.04	+0.07*	+0.02	+0.08*
hög utbildning	+0.25***	+0.05	+0.02	+0.10**	+0.01	+0.08**
till vänster varken till vänster eller till höger (ref.)	-	-	-	-	-	-
till höger	+0.03	+0.02	±0.00	+0.03	+0.02	±0.00
ej intresserad av politik (ref.)	-	-	-	-	-	-
intresserad av politik	+0.20***	+0.06***	+0.05***	+0.04***	+0.03**	+0.01
ren landsbygd (ref.)	-	-	-	-	-	-
mindre tätort	+0.09*	+0.07*	+0.03	+0.06*	+0.04	±0.00
stad eller större tätort	+0.08*	+0.03	+0.01	+0.03	+0.07**	+0.01
Stockholm, Göteborg eller Malmö	+0.13**	+0.12***	+0.06*	+0.07**	+0.11**	±0.00
arbetar-/jordbrukar-/företagarhem (ref.)	-	-	-	-	-	-
tjänstemanna-/högre tjänstemannahem	+0.01	+0.01	+0.04**	±0.00	+0.02	-0.01
Antal respondenter	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400	1 400
McFadden pseudo R ²	0.08	0.07	0.10	0.09	0.05	0.06
Log likelihood	-894	-658	-434	-393	-403	-251
Chi ²	152.78	93.95	93.82	79.25	45.94	30.74

Kommentar: Frågan lyder: "Finns det enligt din mening någon eller några grupper i det svenska samhället som ofta utsätts för våld, hot eller trakasserier? De som svarade "ja" på frågan ombads även nämna vilken/vilka grupper. Resultaten i tabellen är hämtade från logistiska regressionsanalyser där de beroende variablerna är dikotomiserade (0=svarade nej/ingen uppfattning på frågan om det finns några utsatta grupper i samhället eller har inte nämnt gruppen eller; 1=svarade ja på frågan om det finns några utsatta grupper i samhället och har nämnt gruppen). Tabellen visar hur mycket sannolikheten för att ha nämnt en grupp förändras (+/-) när den oberoende variabeln förändras från sitt lägsta till sitt högsta värde och när alla de andra oberoende variablerna hålls vid sina medelvärden. För information om kodning av grupper, se kommentaren till tabell 4. Samtliga svarande ingår i analysen. Signifikansnivåer: * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013.

I tabell 5 presenteras resultaten från sex stycken logistiska regressionsanalyser. Resultaten presenteras i form av så kallade predicerade sannolikheter. Vi undersöker med andra ord sannolikheten att nämna en utsatt grupp. Den beroende variabeln i den första analysen är om någon grupp överhuvudtaget är nämnd. I de övriga fem utgörs den beroende variabeln av de fem mest nämnda grupperna.

Egenskapen att vara kvinna har en stark självständig effekt för att dels nämna en grupp överhuvudtaget, men även för att nämna invandrare. Sannolikheten att nämna invandrare som utsatta är 8 procentenheter större om egenskapen att vara kvinna är uppfylld under kontroll för de övriga faktorerna. Vidare är könseffekten svagt positiv och signifikant även för att nämna HBT-personer, romer respektive barn och ungdomar. Däremot finns det ingen signifikant effekt bland kvinnor att nämna just kvinnor som en utsatt grupp.

Sannolikheten att nämna invandrare är 8 procentenheter lägre i åldersgruppen 65-85 än i åldersgruppen 15-29 år under kontroll för de övriga faktorerna. När övriga variabler hålls konstanta vid sina medelvärden och samma åldersegenskap uppfylls, minskar även sannolikheten att nämna HBT-personer och kvinnor med 5 respektive 6 procentenheter. Denna ålderskategori har även en mindre sannolikhet (9 procentenheter) att nämna någon grupp överhuvudtaget. I tabell 4 kunde vi se att åldersgruppen 65-85 år oftare nämnde romer än de övriga åldersgrupperna. Detta samband står sig även under kontroll för övriga faktorer (sannolikheten ökar med 5 procentenheter).

Vi ser att egenskapen av högre utbildning ökar sannolikheten att dels nämna någon grupp överhuvudtaget, dels att nämna kvinnor samt barn och ungdomar som utsatta grupper. Däremot uppvisar egenskapen av högre utbildning inte några signifikanta effekter för att nämna invandrare, HBT-personer eller romer. Ett i princip motsatt förhållande gäller för egenskapen att vara politiskt intresserad. När övriga variabler hålls konstanta vid sina medelvärden och egenskapen av att vara politiskt intresserad är uppfylld, ökar sannolikheten att nämna HBT-personer med 5 procentenheter. Sannolikheten att nämna romer ökar på motsvarande sätt med 3 procentenheter. Effekterna av vänster-höger-placering är enbart signifikanta för egenskapen att kategorisera sig till vänster.

Analysen visar även att boende i någon av de tre storstäderna spelar roll för sannolikheten att nämna invandrare, kvinnor respektive romer. Sannolikheten att nämna romer som utsatta är till exempel 11 procentenheter större i gruppen som bor i Stockholm, Göteborg eller Malmö, jämfört med gruppen som bor på landsbygden. Om detta är ett utslag av gruppernas ”större synlighet” i storstäderna kan vi bara spekulera kring.

Egenskapen att tillhöra ett tjänstemannahem har enbart en signifikant effekt för att nämna HBT-personer som utsatt grupp (sannolikheten ökar med 4 procentenheter).

Den samlade bilden är att ett antal faktorer har starka självständiga effekter när det gäller sannolikheten att nämna en specifik grupp som utsatt. Detta bekräftar

även mönstret från den tidigare diskussionen om observerade skillnader mellan grupper. Analysen ger därmed en samstämmig bild att grupper av människor uppfattar intolerans och annan utsatthet på olika vis.

Är det uppfattat?

Människor är på många sätt naiva realister. Vi utgår med andra ord från att verkligheten är ordnad på det sätt vi uppfattar den. Resultaten i vår undersökning visar att en majoritet av svenska folket uppfattar att främlingsfientlighet är en realitet. Dessutom anser flertalet att invandring berikar det svenska samhället. Vår studie har dock visat att grupper i samhället uppfattar existensen av intolerans olika. Vi kan till exempel konstatera att uppfattningen om förekomsten av främlingsfientlighet i Sverige skiljer sig åt beroende på kön, ålder, utbildningsnivå etcetera. Likaså skiljer sig uppfattningen om huruvida invandrarnas kultur berikar samhället sig åt mellan grupper. Sist men inte minst ser vi relativt stora skillnader när det gäller uppfattningen att det alls existerar grupper som är socialt utsatta. Det visar sig även att uppfattningen varierar om *vilka* grupper i samhället som är utsatta.

Vi kan inte säga att de olika ställningstagandena till våra påståenden är tecken på närvaro eller frånvaro av intolerans. Men vi kan notera att det finns skillnader mellan olika samhällsgrupper när det gäller uppfattningen av intolerans och annan utsatthet. Dessa skillnader behöver inte utgöra problem. Vi ser olika på världen; vilket ju är ett viktigt skäl varför tolerans och respekt behövs för ett fungerande samhälle. Samtidigt kan bekämpandet av intoleransen förbättras om problembilden är gemensam.

Det är otvivelaktigt så att vissa grupper utsätts för kränkande beteenden i större utsträckning än andra. Intolerans existerar i alla samhällen, men en ökad medvetenhet och förståelse för hur den upplevs bland olika grupper är en pusselbit i arbetet att försvaga de mekanismer som ger upphov till intolerans.

Noter

- ¹ Dagens Nyheter, <http://www.dn.se/nyheter/sverige/over-tusen-barn-med-i-olaglig-kartlaggning/>
- ² Se Den mörka och okända historien – vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet (Ds 2014:8).
- ³ Dagens Nyheter, <http://www.dn.se/sthlm/28-personer-gripna-vid-manifestation-mot-nazism/>
- ⁴ Svenska Dagbladet, http://www.svd.se/nyheter/stockholm/kvinna-i-sloja-attackerad-igen_8450838.svd

- 5 Undersökningen genomfördes i samband med att polisregistret om romer uppdagades. Detta gjorde att mediabevakningen om trakasserier mot romer intensifierades under denna period, vilket kan ha haft en inverkan på människors benägenhet att nämna romer som utsatta.
- 6 Det ska sägas att en stor mängd andra utsatta grupper också nämndes. Dock var andelarna som nämnde övriga grupper så små att det inte har gått att genomföra några dugliga analyser.
- 7 Många fler grupper nämndes, men ingen i en sådan utsträckning att någon närmare analys hade varit fruktbar.

Referenser

- Adegbembo, A. O., Tomar, S., & Logan, H. L. (2006). Perception of racism explains the difference between Blacks' and Whites' level of healthcare trust. *Ethnicity & disease*, 16(4), ss. 792-798.
- Allport, G. (1954 [1979]). *The Nature of Prejudice*. Cambridge: Perseus Books.
- Bevelander, P., & Otterbeck, J. (2006). *Islamofobi - en studie om begreppet, ungdomars attityder och muslimers utsatthet*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Bevelander, P., Hjerm, M., & Kiiskinen, J. (2013). *The Religious Affiliation and Anti-Semitism of Secondary School Swedish Youths: A Statistical Analysis of Survey Data from 2003 and 2009*. Bonn: IZA.
- Crisp, R. J., & Turner, R. N. (2010). *Essential social psychology*. London: SAGE.
- Demker, Marie (2014). Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandring och invandare i Sverige. Stockholm: Atlas Akademi
- Demker, Marie (2012). Positiv attityd till invandring trots mobilisering av invandringsmotstånd. I L. Weibull, H. Oscarsson & A. Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Essed, P. (1991). *Understanding Everyday Racism*. Newbury Park: CA: Sage.
- Feagin, J. R., & Sikes, M. (1994). *Living with Racism: The Black Middle-Class Experience*. Boston: MA: Boston Press.
- Fiske S, T., & Taylor, S. E. (1991). *Social Cognition*. New York: McGraw-Hill.
- Hamilton, H. J., & Tolier, T. (1986). Stereotypes and stereotyping, An overview of the cognitive approach. i J. F. Dovidio, & S. L. Gaertner, *Prejudicem, discrimination and racism*. New York: Academic Press.
- Katz, E. (1960). The Functional Approach to the Study of Attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 24, ss. 163-204.
- Löwander, B. (2010). *Den mängtydiga intoleransen*. Stockholm: Forum för levande historia.

- Marcus-Newhall, A., Palucki Blake, L., & Baumann, J. (2002). Perceptions of Hate Crime Perpetrators and Victims as Influenced by Race, Political Orientation, and Peer Group. *American Behavioral Scientist*, ss. 108-135.
- Rydgren, J. (2004). The Logic of Xenophobia. *Rationality and Society*, 16(2), ss. 123-148.
- Sandberg, Linn & Marie Demker (2013). Ökat motstånd mot flyktingar men starkt stöd för skäl till uppehållstillstånd. I L. Weibull, H. Oscarsson & A. Bergström (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Severin, J. (2012). I mötet med välfärden - åsiktsformering inom servicesektorn. i A. Bergström, & J. Ohlsson, *Medborgarna om välfärden* (ss. 69-80). Göteborg: SOM-institutet.
- Strabac, Z., & Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: a multi-level analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*, 1(37), ss. 268-286.
- Strabac, Z., Listhaug, O., & Jakobsen, T. G. (2011). Patterns of Ethnic Intolerance in Europe. *Journal of International Migration and Integration*, 13(4), ss. 459-479.
- van der Akker, H., van der Ploeg, R., & Rozemarijn Scheepers, P. (2012). *Disapproval of Homosexuality: Comparative Research on Individual and National Determinants of Disapproval of Homosexuality in 20 European Countries*. University of Groningen.
- Weibull, Lennart (2012). Världsreligioner i Sverige. I L. Weibull, H. Oscarsson & A. Bergström (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Zaller, J. (1992). *The Nature and Origin of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

